

מדינת ישראל
משרד החינוך
מינהל חברה ונוער
אגף של"ח וידיעת הארץ

מאויב לאוהב – בדרכיו של ש"י עגנון בירושלים

שכונת אבן ישראל, בית ספר כ"ח, נחלת שבעה, בית מחניים,
נקודת תצפית בשער יפו, הכותל

”יושבת לה ירושלים כנשר הנושא גוזליו על כנפיו...”

(ש"י עגנון, תמול שלשום)

שי עגנון בנוף ירושלים, צילום ועיבוד, איתי פלינט

מאת : **איתי פלינט**

עיבוד ועריכה : **רונית בין**

עריכה לשונית : **אפרת חבה**

תשע"ז, 2017

רחוב הנביאים 30, בניין ארלדן ירושלים, 91911, טל': 02-5603190/1, פקס': 02-5602054
אגף של"ח וידה"א – inbalba@education.gov

קובץ זה מכיל קישורים גם לאתרים חיצוניים לאתרי משרד החינוך.
תוכן אתרים אלו, לרבות הפרסומות שבו, הוא באחריות בעלי האתרים ואינו באחריות משרד החינוך.

פנימי, לא להפצה

מאויב לאוהב – בדרכיו של ש"י עגנון בירושלים

שכונת אבן ישראל, בית ספר כ"ח, נחלת שבעה, בית מחניים,
נקודת תצפית בשער יפו, הכותל

"יושבת לה ירושלים כנשר הנושא גוזליו על כנפיו..."

(ש"י עגנון, תמוול שלשום)

שמואל יוסף (ש"י) עגנון (צ'צ'קס) (1887-1970) נולד בעיירה בוצ'אץ שבגליציה המזרחית (באוקראינה של היום). מילדותו, שקד על לימוד המסורת התרבותית היהודית וכן הרחיב את השכלתו

ש"י עגנון, מתוך:
[ויקיפדיה](#)

הכללית. החל לכתוב שירים כבר בגיל תשע. בשנת 1908, עלה לארץ והתגורר בנווה-צדק, אך ירד לגרמניה בשנת 1918. שנתיים לאחר מכן, נשא לאישה את אסתר מרכס, וב-1924, חזר להשתקע בארץ והתגורר בירושלים עד יום מותו. כששב לארץ בשנית, החל לחבוש כיפה, שב בכל לבו לשמירת המצוות ודבק בהן עד סוף ימיו. עוד בהיותו באירופה, נקט ש"י עגנון בדרכו של גדול משוררי ספרד רבי יהודה הלוי: "לבי במזרח ואנכי בסוף מערב".

הסיפור הראשון שפרסם בארץ ישראל, באוקטובר 1908, היה "[עגונות](#)", בעקבותיו שינה את שמו לעגנון.

סיפורים שונים חיבר ש"י עגנון על ירושלים, והגדיל לעשות בספרו "[תמוול שלשום](#)", המתאר את ירושלים ואת דמויותיה הססגוניות דרך עיני הגיבור יצחק קומר ודרך עיני כלבו בלק.

שי עגנון, חדשות
מהעבר, בתוך: יוטיוב

הסיור יפתח במקום שבו מתוארת דמותו של ר' יושי ריבלין בספרו של ש"י עגנון "תמוול שלשום". משם נצא לרחובה של עיר, לתחנות שונות הקשורות בספריו השונים: המקום שבו ניתן לכלב השם בלק, מסעדה הקרויה על שם ספרו של עגנון, בית מחניים שם התגורר, רחבת שער יפו הצופה לכיוון דרום אל עבר שכונת תלפיות, רחבת הכותל המערבי – הקשורה קשר ישיר, כמו גם הר הבית, לנאומו של ש"י עגנון בטקס קבלת פרס הנובל, נאום המופיע בשטר החמישים שקלים שיצא לזכרו.

שי עגנון נפטר ב-1970. הוא הובא למנוחות בהלוויה ממלכתית ונטמן בבית הקברות בהר הזיתים.

פרטי המסלול

משך זמן המסלול: כ-5 שעות (ללא הנסיעה).

אורך המסלול: כ-4 ק"מ.

נקודת התחלה: מרכז שכונת אבן ישראל, ליד "מרכז כלל", במבוא הרב חיים אלבוחר.

נקודת סיום: שער האשפות.

מגבלות: בחלק מהשכונות אין לטייל בערב, יש לבוא לכותל בלבוש צנוע.

דגשי בטיחות

- יש לוודא עם המשטרה מצב ביטחוני במסלול ההליכה המוצע משער יפו עד לרובע היהודי.
- יש לנקוט משנה זהירות בחציית כבישים
- יש לשמור היטב על הציוד האישי.

דרגת קושי: קלה, אינו נגיש לכיסאות גלגלים.

ציוד מיוחד: מומלץ להצטייד בספר "תמול שלשום" של ש"י עגנון.

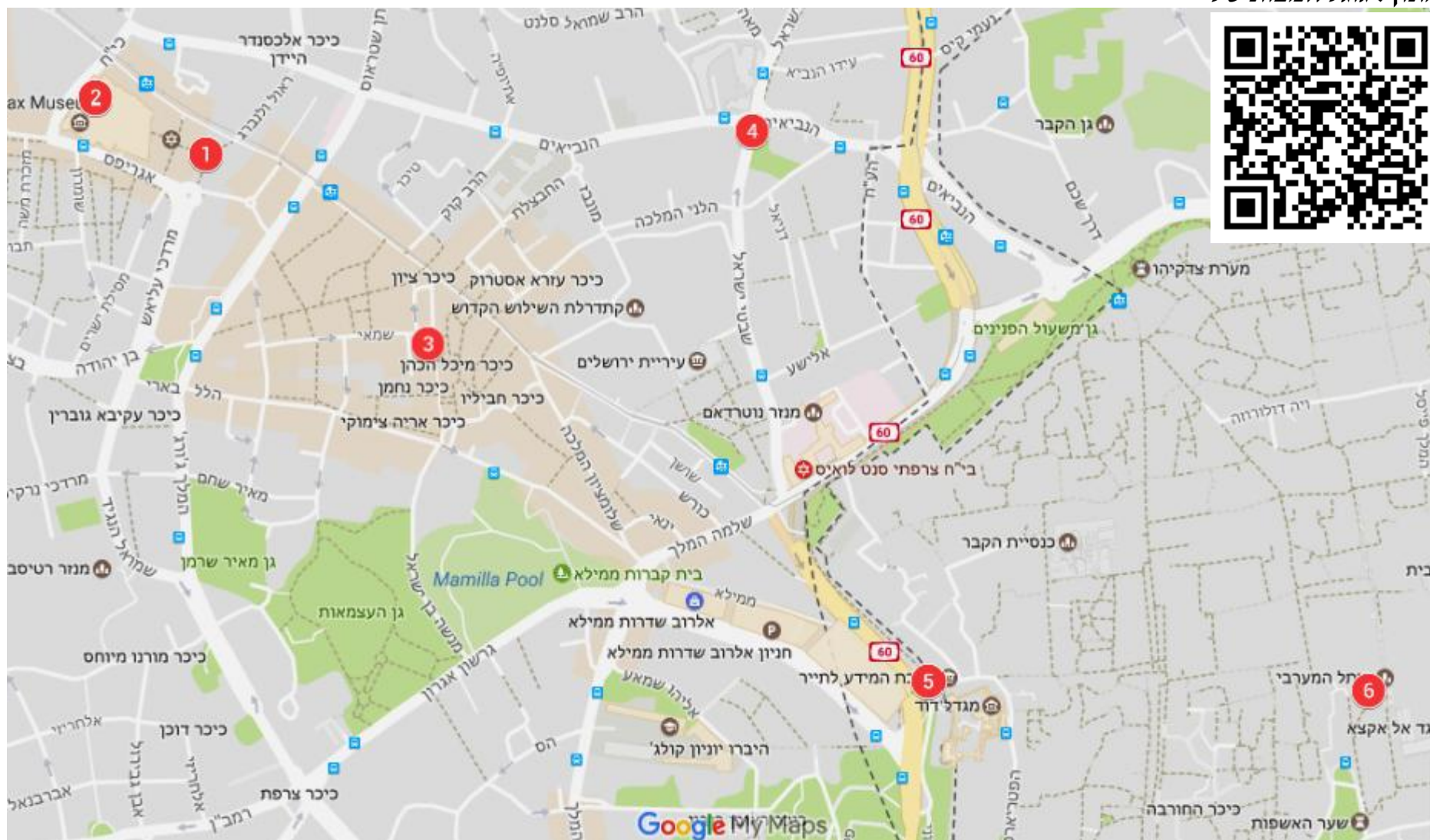
תיאור המסלול

המסלול מתחיל ברחבת **שכונת אבן ישראל (1)**, הנמצאת בין רחוב יפו לרחוב אגריפס, ברחוב מבוא הרב חיים אלבוחר. נתחיל את סיורנו בקריאת קטעים מספרו של ש"י עגנון "תמול שלשום" ולהבנת הרקע דרך דמויות בשכונה כיוסף ריבלין, דוד ילין ואליעזר בן-יהודה. נעלה ברגל ברחוב יפו ונפנה לכיוון דרום-מערב (שמאלה) לרחוב כ"ח. ניכנס אל החנייה של השוק ונלך לכיוון **בית ספר "אליאנס"** (2) ברחוב כ"ח 2, שם נתוודע לבלק ולקומר, גיבורי הספר. נחזור לרחוב יפו ונרד בו מזרחה אל שכונת נחלת שבעה, שם נרד דרומה ב"כיכר ציון" ונפנה דרומה (ימינה) אל רחוב יואל משה סלומון. נמשיך בו עד בית מס' 5 וניכנס אל **המסעדה הירושלמית תמול שלשום (3)**, הנקראת על שם ספרו של ש"י עגנון. נעלה ברחוב הלני המלכה דרך מגרש הרוסים צפונה אל לשכת שר החינוך **בבית מחניים (4)**, ברחוב שבטי ישראל 34. נמשיך במעלה הרחוב אל "כיכר צה"ל" ונרד **למרפסת התצפית ברחבה שבין שער יפו למרכז ממילא (5)**. נערוך תצפית דרומה אל עבר שכונת אבו תור בואכה תלפיות, שם היה ביתו של ש"י עגנון שעליו נכתב הספר "**מאויב לאוהב**". ניכנס בשער יפו אל רחוב הפטריארכיה הארמנית, נפנה מזרחה (ימינה) לרחוב סנט גיימס, שבהמשכו נקרא רחוב אור החיים, אל "כיכר החורבה". נמשיך מזרחה לרחוב משגב לדרך, נלך בו צפונה (שמאלה) עד רחוב התמיד, ובו נפנה מזרחה (ימינה) ונלך עד הכניסה לרחבת **הכותל המערבי (6)**. נצא מהעיר העתיקה דרך שער האשפות. כאן מסתיים המסלול.

* כדאי לפתוח או לסיים את הסיור **בביתו של ש"י עגנון** ברחוב קלוזנר 16.

מפת המסלול

מתוך: גוגל המפות שלי

שכונת אבן ישראל (1)

שכונת אבן ישראל היא השכונה היהודית הראשונה שנבנתה במתחם נחלאות, צמוד לרחוב יפו, והשכונה השישית שנבנתה מחוץ לחומות העיר העתיקה. השכונה הוקמה בשנת 1875. ייחודה היה באופיים המגוון של יושביה: אשכנזים וספרדים (בניגוד ליתר שכונות נחלאות שהתגוררו בהם לפי עדות), בני חברת הלומדים ובעלי מלאכה, עשירים ועניים. גבולות השכונה הם רחוב יפו מצפון; סמטת אבן ישראל ממזרח; רחוב אגריפס מדרום, וסמטת ברוכף (בית היתומים הספרדי) ממערב.

היטיב לתאר את השכונות ש"י עגנון בספרו "תמול שלשום":

יושבת לה ירושלים כנשר הנושא גוזליו על כנפיו. יש שכונות מיוחדות לאשכנזים ויש שכונות מיוחדות לספרדים. ויש מהן שאשכנזים וספרדים דרים בהן כאחד. יש מהן שיושביהן תימנים או גורזים או מערבים או פרסים, ויש מהן שכמה עדות יושבים בהן כאחד. יש מהן שבעוונותינו יצאו מידי ישראל, ויש שמחמת קטנותן נשתכח שם שקראו להן. ואין לך כל שכונה ושכונה שאין בה בית כנסת, ויש שהעמידו כמה בתי כנסיות ובתי מדרשות ותלמוד תורה וישיבות. (עמוד 200)

את ילדותה ואת חייה בשכונה, תיארה איטה ילין **בספר** "צאצאיי":

הכיכר הפנויה אשר שורת בתים מקיפות אותה מארבעת איבריה הייתה נקיה... משתרעת לצד הרחוב המרכזי רחוב יפו ומולה גנים גדולים ובהם נטועים עצים ופרחים. במרכז השכונה היה בור גדול. רוב התושבים לא העזו לגור בדירות גדולות משני חדרים, פרט למספר משפחות של אמידים כמו משפחת פינס שהיו להם ארבעה חדרים. לפני הדירה הייתה חצר קטנה, בחלק ממנה היה מטבח ובחלק מעין פינה מקורה ששימשה חדר אוכל. ברצפת אחד החדרים הייתה דלת שנפתחה אל מרתף ששימש לאגירת פחמים, יין, שמן שומשומין וכו' שמשפחות היו מכינות משך השנה. חלק מהמרתפים פנו לרחוב יפו, ומשמשים היום חנויות. הכניסה לדירות הייתה מן החצר, כך שטורי הבתים יצרו מבחוץ כעין חומה. (חלק א', עמ' 38-39)

כשגדלה איטה והתחתנה עם המורה דוד ילין, שבה לגור באבן ישראל, וכך היא תיארה תקופה זו:

דירתנו החדשה הייתה בעלת שני חדרים ולפניהם חצר קטנה, ולמטה בית כיסא ומטבח קטן בנוי מעץ בתקרת רעפים. בימי הקיץ הלוהטים ובימי הגשמים והקור

היה קשה לי לעבוד בבישול, ברחיצת כלים ובכביסה במקום צר זה. הדבר היותר קשה לי בזמן הראשון היה שהייתי צריכה לרדת אל המטבח ולעלות ממנו פעמים רבות ביום בכמה מדרגות רעועות אל דירתנו. שני החדרים היו: אחד קטן וממנו נכנסים אל החדר השני הגדול והמרווח, שחלונותיו פונים אל דרך יפו. ענין החלונות הנשקפים לדרך יפו נחשב בימים ההם לדבר יקר, כי לכל תושבי ירושלים שימשה דרך יפו מקום תענוג, במקום גן ציבורי. בשבתות ובחגים ובבואם של נסיכים, היה הרחוב הזה הומה מאלפים אלפים של מטיילים, ערבים, יהודים, כמרים ותיירים מכל האומות. פעם בפעם הייתה עוברת התזמורת הצבאית התורכית והוסיפה נחת רוח ושעשועים לדיירים הגרים בבתי שחלונותיהם נשקפים אל אם הדרך (שם, חלק ב', עמ' 32)

אביו של א"ב יהושע, יעקב יהושע, תיאר גם הוא את הווי השכונה בספרו "ילדות בירושלים הישנה": שכונת אבן ישראל שונה הייתה משאר שכונות. שערי ברזל לא הוקמו בכניסותיה ושימשה מעין קפנדריה לכל מי שרצה לעבור מרחוב יפו לרחוב אגריפס, וכן להפך... זו הייתה שכונה מעורבת, משפחות של פועלים, בעלי מלאכה ואלמנות זקנות בצד סוחרים אמידים רבנים ועסקני ציבור. כן התגוררו בה סמינריסטים ו"אליאנסיסטים" (תלמידי "אליאנס") – תרבות צרפת ותרבות עבר דרו בכפיפה אחת. בין שאר תושביה היו גם צעירים סלוניקאים... ולצידם חלוצים רוסיים לובשים "רובשקות. (הוצאת ראובן מס, 1971, חלק ד, עמ' 44)

אז אם ב"אליאנסיסטים" אנו עוסקים, נתקדם אל התחנה השנייה שלנו.

[בית ספר "אליאנס – כ"ח" \(2\), רחוב כ"ח 2](#)

[בית ספר אליאנס](#), מתוך: ויקיפדיה

בית ספר "אליאנס" נפתח בעיר בשנת 1880 ונסגר בשנות הארבעים של המאה ה-20. בית הספר היה חלק מרשת בתי הספר "אליאנס", כל ישראל חברים, כ"ח", שהראשון בהם נוסד במרוקו. שפות ההוראה ברשת כ"ח היו עברית וצרפתית. "אליאנס" היה אחד מבתי הספר המודרניים הראשונים בירושלים.

בשנת 1855, נפתח בית הספר המודרני הראשון בירושלים, בית הספר "למל", והוא שירת בעיקר את אנשי הקהילה הספרדית. בשנת 1867, ניסה יוסף קריגר, המזכיר לפחה ירושלים, להקים בית ספר בתמיכת כ"ח, אך הקהילה האשכנזית דחתה את הרעיון.

בשנת 1899, נפתח אגף חדש לבית הספר והוקם בו בית ספר לבנים. בהמשך, הוקמו במקום גם בית ספר לבנות וגן ילדים. רשת "כל ישראל חברים" הפעילה במבנה בית הספר לבנים את בית הספר התיכון "רנה קסין" משנות החמישים עד שנות השבעים. אז עבר בית הספר לשכונת מעלות דפנה. בשנת 2016, החלו קבוצות אמנות ותרבות בניהול עמותת "רוח חדשה" לפעול זמנית במבנה (לכחמש שנים). לצורך פעילותן, פונה המבנה מהפסולת הרבה שהצטברה בו וכן בוצעו בו עבודות שיפוץ קלות, כגון איטום חלונות פרוצים, הסדרת מערכת החשמל וחלוקת החלל במחיצות לפעילויות השונות. לא נעשו שיפוצים נרחבים מחשש שיפגעו בצורתו המקורית של המבנה. הפעילות במבנה מתבצעת בשתיים משלוש קומותיו, ששטחן הכולל כ-2,100 מ"ר, ובחצר הפנימית, ששטחה כ-200 מ"ר. על-פי תכניות העירייה, עתיד המבנה לעבור שיפוץ נרחב ולשמש מלון בוטיק יוקרתי בן 70 חדרים. על בית "כ"ח", מסופר סיפור מעניין בספר "תמול שלשום", הקשור לתולדות בית הספר וליחס החברה בירושלים אליו:

ננער הכלב וצר ושמעו רגליו ונתבהלו. קפצו כולן כאחת והתחילו רצות, עד שלא היה בהן כוח לרוץ ועמדו אצל בית הספר של חברת כל ישראל חברים. הביט הכלב על שערי בית הספר וראה שתי ידיים משולבות זו בזו בדרך אחווה ורעות... לא צלצל הפעמון עד שיצא המנהל. קפץ הכלב כנגדו וליקלק את מקלו והביט באותו אדון בעיניים של בקשה... וכל אותה שעה היה לוחש... בבקשה ממך אדון, ראה מה כתוב כאן (על גוף הכלב היה רשום "כלב משוגע"). ראה המנהל אותיות עבריות, נטל זוג משקפים וזיווגם לעיניו והתחיל לקרוא כדרכו משמאל לימין. זיווג את האותיות וצירפן וקרא בלק. חייך ואמר, אנשי ירושלים בקיאים בחומש ויודעים שהיה רשע אחד בלק וקוראים לכלבים שלהם על שמו, החליקו לכלב על ראשו וצייץ לו בלק. שמע הכלב שקורא לו בלק והיה תמיה, אבל לא נעלב. (עמ' 290-292)

בסיפור המעשה, מובע לגלוגו של הסופר ש"י עגנון על בית הספר ועל השימוש בשפה הצרפתית ולא בשפה העברית כפי שדרשו בני העלייה השנייה.

מסעדת תמול שלשום (3), נחלת שבעה, רחוב יואל משה סלומון 5

"בעיר ירושלים, יש מקומות קדושים שנלחמו עבורם, אבל יש מקום קדוש אחד שעליו לא צריך להקיד דם, והוא תמול-שלשום" – כך כתב עמוס עוז על המסעדה הנמצאת בלבה של השכונה נחלת שבעה.

נחלת שבעה היא שכונה ותיקה במרכז ירושלים, השכונה **השלישית שנבנתה מחוץ לחומות**. השכונה הוקמה בשנת 1869, תרכ"ט, כחלק מתהליך היציאה מן החומות – התיישבות יהודית מחוץ לחומות העיר העתיקה. הייתה זו השכונה השלישית שנוסדה מחוץ לחומות, לאחר משכנות שאננים ומחנה ישראל.

השכונה עברה תהפוכות ושינויים רבים במהלך השנים. כיום היא אחד ממוקדי הבילוי וההווי של

מסעדת תמול שלשום, מתוך: [גוגל מפות](#)

ירושלים, אך על אחד ממייסדיה, אבי השושלת לבית רבלין, נכתב שלא השאיר למשפחתו כלום למעט פת לחם וכוס קהווה, אבל אחת-עשרה שכונות השאיר בירושלים, וזו הראשונה בהן.

המסעדה "תמול שלשום", הממוקמת במרכזה של השכונה, שמה לה למטרה לעודד אירועים העוסקים בספרות עברית, כפי שמתואר בדף הפייסבוק של המסעדה: "באירועים הספרותיים שאנו מקיימים ארחנו יותר מאלף סופרים ומשוררים. הראשון שהופיע אצלנו היה המשורר יהודה

עמיחי, שקרא משיריו בפתיחה החגיגית של המקום ביוני 1994. מאז הופיעו אצלנו עמוס עוז, א.ב. יהושע, אתגר קרת, בתיה גור, אהרן אפלפלד, צרויה שלו, מאיר שלו ורבים אחרים".

מדוע נבחר דווקא שם זה למסעדה? נראה שהספר "תמול שלשום" קשור לשכונה בעבותות של ברזל, וכך כתב שי עגנון בספר: "שבעה בתים אלו אין להם לא הידור ולא קומה ולא זיו פנים, אבל מעלה יתירה יש להם, שהרחיבו גבול ירושלים וזכו לחזק היישוב, שאנשי ירושלים לא היו למודים לצאת משער העיר ולחוץ, חוץ מבחולו של פסח שנוהגים לסבב חומת העיר" (עמ' 199).

[בית מחניים \(4\)](#), רחוב שבטי ישראל 34

[בית מחניים](#), צילום: שיר קיס, מתוך: [ויקיפדיה](#)

בית מחניים הוא בית בסגנון ניאורנסנסי שבנה הבנקאי יעקב פרויטגר. נוכל להעיף מבט מבחוץ אל חדרו של ש"י עגנון בבית מחניים, היום משכנה של הנהלת משרד החינוך והתרבות (כניסה ללשכת השר דורשת תיאום). היטיב לתאר את המקום ואת קשרו לש"י עגנון יואל רפל:

יעקב פרויטגר, שפשט את הרגל, מכר את הבית לאגודת עזרת אחים מלונדון. זו הקימה בו בית ספר בניהולה של הגברת חנה לנדאו. במלחמת העולם הראשונה גרו במקום קצינים תורכים, בשנים 1925-

1922, החשובות לענייננו, התגורר בבית מנחם אוסישקין, נשיא קרן קיימת, אחר כך שימש הבית מעונו של הנציב הבריטי פלומר, ומשנת 1928 ועד הקמת המדינה שימש כבית ספר על שם אווילנה דה רוטשילד. (יואל רפל, באתר [מסע אחר](#))

לבית הספר שבניהולה של מרת לנדאו, הגיע הכלב בלק ומצא שם תלמידות מכל העדות בירושלים: "הכיר שהן משיחות בלשון של אומות, של איזו אומה לא הכיר, אף על פי שהיה יודע שבעים לשון כרוב כלבי ירושלים, שעדיין לא היתה לשונה של אותה אומה מהלכת בארץ, אלא מאחר שבית הספר היה,

ומיסודם של אחינו שבאנגליא היה, הבין דבר מתוך דבר שאותה לשון אנגלית היא" ("תמול שלשום", עמ' 302).

באותו בניין, בקומת לשכת שר החינוך, שכר עגנון חדר בשנת 1925. על כך כתב עגנון לאשתו, אסתר-אסתרליין, שעדיין הייתה באותה תקופה בגרמניה: "הנני יושב בדירה חדשה... הבית עומד בתוך הגן והוא מלא אבק ומלא רעש, הקיצור אינני שבע רצון". ובמכתב אחר הוא כתב: "קשה לי לחכות כל יום לכוס התה שאני מקבל בבית אוסישקין" ("מכתבים לאסתרליין", עמ' 99-101).

תצפית מרחבת שער יפו ומרכז ממילא (5)

[בית ש"י עגנון](#), יוטיוב

נראה שנכון לפתוח את ההדרכה בתחנה זו בציטוט מתוך הסיפור "[מאויב לאוהב](#)":

המספר חזר לעיר, אך ליבו משך למקום שממנו ברח (תלפיות). הוא חזר בעקבות ליבו ולקח עצים ואבנים ובנה לו בית צנוע. ראה הרוח שבנה לו בית, בא ושאל אותו: "מה זה?" הוא ענה שזה בית. צחק הרוח ואמר לו שילך ויבדוק. הרוח בדק את הדלת, נשברה הדלת ונפלה. בדק את החלונות, נשברו החלונות ונפלו. בדק את הגג, נפל הגג.

צחק הרוח ואמר: "בית שבנית היכן הוא?" אף אני שאלתי, היכן ביתי אבל לא צחקתי.

המספר לא ידע מה לעשות, לבסוף לקח לו עצים חזקים וקורות אבנים, טיח ומלט ושכר לו פועלים טובים ושמר עליהם יום ולילה. הבית נבנה ועמד על יסודות עמוקים. כיוון שעמד הבית בא הרוח והקיש (דפק) על התריסים. המספר שאל מי מקיש על חלונו, צחק וענה הרוח: "שכן". הרוח אמר שהוא בא לברך את שכנו לחנוכת הבית.

[שער יפו](#), עיבוד הצילום: תמר הירדני, מתוך: [ויקיפדיה](#)

עגנון תיאר בלשון מליצית את הקשיים שעמדו בפני היוצאים מהחומות אל השכונות הראשונות. אנו רואים במבט לכיוון דרום את הדרך העולה מגיא בן הינום למרגלות [משכנות שאננים](#), השכונה הראשונה שהוקמה מחוץ לחומות, אל השכונה אבו תור וממנה לתלפיות, השכונה שבה נכתב הסיפור "מאויב לאוהב". את חומות ואת פריצת הדרך החוצה מהן, היטיב עגנון לתאר בספר "תמול שלשום":

מאחר שהיה בכמה מקומות ולא מצא מקום לעצמו, משערים ונכנס לתוך העיר לפניו מן החומה, אלא שאין אנו יודעים אם נכנס דרך השער או אם

דרך הפרצה שפרצה המלכות לכבודו של וילהלם קיסר, שכשעלה וילהלם קיסר לירושלים פרצה המלכות לכבודו פרצת בחומת ירושלים. (עמ' 282)

בעקבות בלק, ניכנס גם אנו בשער אל בין החומות. אך חשוב שנדע שלא פרצה בחומה עשו לכבודו של הקיסר, אלא מלאו את החפיר העתיק ועל גביו סללו דרך.

הכותל המערבי (6)

[נאום ש"י עגנון בקבלת פרס נובל, יוטיוב](#)

היום, אפשר לראות את המתרחש בכותל המערבי בשידור ישיר, אך בזמנו של עגנון, היה הכותל כמתואר בדברי הרמב"ן באיגרת לבנו: "ומה אגיד לכם בעניין הארץ, כי רבה העזובה, וגדל השיממון, וכללו של דבר – כל המקודש מחברו חרב יותר מחברו". וכך כתב עגנון: "על גב כל מעלה ממעלות האבן שבדרך לכותל המערבי מוטלים כתי כתיים של עניים... וכל מעלה שנמוכה מחברתה צרתה למעלה מחברתה" ("תמול שלשום", עמ' 349). סיירנו היום בעקבות ש"י עגנון, ומתוך הירידה אל "הצרה הגדולה מחברתה", נעלה ונתעלה באמצעות נאומו שנאם בקבלו את פרס נובל לספרות, נאום שחלק ממנו מופיע על שטר החמישים שקלים הישן.

אלפי פעמים מוזכרת ירושלים בספריו של ש"י עגנון, אך נראה שבנאומו היא מוזכרת בצורה הנעלה על כולן:

"אמרו בגמרא (סנהדרין דף כ"ג עמוד א') נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסים בסעודה אלא אם כן יודעים מי יושב עמהם. ובכן אומר לכם מי אני שנכנסתם עמי בסעודה.

מתוך קטסטרופה היסטורית שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים

[שטר ישן של 50 שקל, בנק ישראל](#)

וגלה ישראל מארצו נולדתי אני באחת מערי הגולה. אבל בכל עת תמיד דומה הייתי עלי כמי שנולד בירושלים. בחלום בחזון לילה ראיתי את עצמי עומד עם אחי הלויים בבית המקדש כשאני שר עמהם שירי דוד מלך ישראל. נעימות שכאלה לא שמעה כל אוזן מיום שחרבה עירנו והלך עמה בגולה. חושד אני את המלאכים הממונים על היכל השירה שמיראתם שאשיר בהקיץ מה ששרתי בחלום, השכיחוני ביום מה ששרתי בלילה, שאם היו אחי בני עמי שומעים לא היו יכולים לעמוד בצערם מחמת אותה הטובה שאבדה להם. כדי לפייס אותי על שנטלו ממני לשיר בפה נתנו לי לעשות שירים בכתב".

ביבליוגרפיה מומלצת

- בן-אריה, יהושע (1977), עיר בראי תקופה, ירושלים במאה התשע עשרה, ירושלים: יד בן-צבי.
- דוידסון, אייל (2003), ירושלים מכל מקום, דתיר.
- לאור, דן (1995) "כתבי עגנון: מפת דרכים", בתוך: ראובן, צור וטובה, רוזן (עורכים), ספר ישראל ליון, ב, תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 123-142.
- לאור, דן (1998), חיי עגנון, תל-אביב: שוקן.
- ליפסקר, אבידב (2015), מחשבות על עגנון, אוניברסיטת בר-אילן.
- מרון, אייל (2010), ירושלים וכל נתיבותיה, ירושלים: יד בן-צבי.
- עגנון, ש"י (1946), תמול שלשום, תל-אביב: שוקן (מומלץ בהוצאה הישנה).
- עגנון, ש"י (1992), מאויב לאוהב, תל-אביב: שוקן.

קישורים אינטרנטיים נוספים

- איברי המשיח / סיפור מכתב היד של עגנון שהתגלה זה עתה.
- גבינת עגנון, פורסם במדור הספרותי בעיתון הארץ ב-7.3.91 – סיפור טוב זה כל הסיפור.
- מאויב לאוהב – ש"י עגנון, כ-11 דקות, יוטיוב.
- מקורו וגלגוליו של הכלב תובל ("תמול שלשום") – ארנון שמעוני, 30 דקות, יוטיוב.
- עגנון בירושלים – מסע אחר.
- שי עגנון – סיפור טוב זה כל הסיפור.
- שי עגנון – תריץ אחורה, כ-16 דקות, יוטיוב.
- תחנות בחייו של שי עגנון על פי ספריו – הרצל ובלפור חקק.